

15 вулиць), яке вже вийшло за рамки Печерська як адміністративного центру, і повернення колишніх найменувань. Національні ініціативи у справі перейменувань вулиць і площ стримувалися.

Серед вулиць, які отримали німецькі назви, переважали вулиці, названі на честь нацистських героїв – д-ра Тодта, Горста Весселя, Ріттера фон Шоберта, та історичних постатей Німеччини, як-от Бісмарка, Айхгорна, чий імена активно експлуатувала нацистська пропаганда. Як це схоже на радянську тоталітарну систему, яка вулиці та площі Києва перетворила на пантеон своїх «святих». Це – зайвий доказ давно відомої істини: методи тоталітарних систем при відмінності ідеологій не відрізняються.

Після визволення міста від німецьких окупантів усі перейменування того часу було скасовано. Проте, як це не парадоксально звучить, німецька окупація Києва, яка спричинила значну зміну назв вулиць і площ міста, привела до повернення деяким вулицям старих історичних назв не лише на короткий час німецького панування, а й до сьогоднішнього дня включно. Це – не заслуга окупантів, а лише збіг обставин, коли на історичному зламі багато чого губиться або випадає з поля зору. Так, офіційно з 1944 р. (правильно було б говорити з 1941 р.) Андріївський узвіз перестав бути узвозом Лівера, вул. Володимирська – Короленка, вул. Велика Житомирська – Горвіца, вул. Московська – Арсенальною, а вул. Дорогожицька лише з 1957 р. знову стала Мельникова.

Дмитро Тесленко (Дніпропетровськ)

Археологія на службі пропаганди (діяльність науково-дослідних установ Третього райху на окупованій Дніпропетровщині)

Історико-культурна, й у тому числі археологічна спадщина України, у період окупації опинилася в полі інтересів кількох спеціалізованих установ Третього райху, насамперед науково-дослідного товариства «Das Ahnenerbe» («Спадщина пращурів») та «Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg für die besetzten Gebiete» (Оперативного штабу райхсляйтера Розенберґа для окупованих територій, далі – ERR). Останній мав виняткове право збору, обробки, класифікації архівних матеріалів та культурного майна у найширшому розумінні, визначення їх подальшої долі та можливостей використання у роботі вищих шкіл Райху та ідеологічній боротьбі з ворогами націонал-соціалізму.

Перед співробітниками зондерштабу прадавньої історії ERR (Sonderstab Vorgeschichte, далі – SV) у Дніпропетровську, зокрема д-ром В. Модріяном, навесні 1942 р. було поставлене завдання привести до ладу історико-художній музей і терміново підготувати експозицію. Останню було відкрито 12 грудня 1942 р. винятково для німців з метою демонстрації військовослужбовцям Вермахту «зрізу ранньої історії зайнятого східного простору». Археологічні дослідження не входили до першочергових завдань ERR. Але з огляду на «важливість з точки зору ідеологічної боротьби», у червні 1943 р. співробітники SV ERR д-р Хюлле та д-р Модріян розпочинають розкопки «готського» могильника поблизу с. Новоолександрівка у Дніпровському Надпоріжжі.

Про доцільність археологічного вивчення «готської» спадщини Надпоріжжя неодноразово доповідав райхсфюреру СС Г. Гімлеру генерал-комісар округу Дніпропетровськ бригадефюрер СС К. Зельцнер. У березні 1942 р. його лист було переадресовано до науково-дослідного товариства СС «Ahnenerbe», де спочатку вирішили не вживати ніяких заходів, аби не наражатися на неприємності з ERR. Але наприкінці 1942 р. Дніпропетровськ з метою налагодження зв'язку з SV ERR відвідав співробітник «Ahnenerbe» д-р К. Керстен. Наприкінці травня 1943 р. дві експедиції «Ahnenerbe» розпочинають дослідження курганів та розвідки уздовж Дніпра. Окрім «готських», їх цікавили і пункти з шнуровою керамікою – індикатором індоєвропейської давнини.

Стосунки між СС та Міністерством окупованих східних територій ніколи не були конструктивними, тому вистачило незначного приводу для поновлення між цими установами конфронтації і загострення конкуренції. Суперечки спричинили дії ростовського професора М. Міллера – знавця надпорізької старовини, який співпрацював з обома організаціями і відверто некоректно повівся з SV ERR.

Конфлікт у Дніпропетровську вийшов далеко за межі регіону і спричинив протистояння між А. Розенбергом та В. Зіверсом на рівні керівництва Райху. За підтримкою обидва функціонери звернулися до обергрупенфюрера СС Г. Бергера, тоді як А. Розенберг потурбувався залучити на свій бік ще й М. Бормана. Якщо райхсміністр східних територій намагався зберегти за своєю установою виняткові повноваження у культурній галузі на окупованих землях, надані наказом фюрера від 1 березня 1942 р., то райхсфюрер СС та «Ahnenerbe» намагалися на берегах Дніпра створити прецедент для усунення від археологічних досліджень ERR. Можна погодитися з німецькими фахівцями, що за потужної підтримки генерал-комісаріату у Дніпропетровську «Ahnenerbe» зайняло принципово сильнішу позицію і СС у цьому протистоянні здобуло перемогу, але конфлікт

вичерпався сам собою через події на фронті, через що останні служби у жовтні 1943 р. залишили Дніпропетровськ.

Ще однією зі звитяг СС у боротьбі зі Східним міністерством називають перехід до «Ahnenerbe» відомого ученого (М. Міллера), у науковому потенціалі якого був конче зацікавлений проф. Г. Янкун. Тепер він міг використати результати розкопок полів поховань на Сході, не полишаючи власних досліджень і не переймаючись звинуваченнями в ідеологічній зумовленості результатів. На думку фахівців, Г. Гімлером в «Ahnenerbe» були створені робочі умови для висланих науковців, від яких не вимагалось термінового світоглядно-політичного визнання політики СС, чим ця установа вигідно відрізнялася від відомства Розенберга.

Цілком очевидно, що першочерговим завданням як польових археологічних досліджень, так і наукової діяльності у галузі праісторії представники обох організацій Райху вважали обґрунтування «історичної місії» нацистів на Сході. Попри жорстку конкуренцію між собою і на відміну від інших регіонів України, у Дніпропетровську їм здебільшого удалося реалізувати поставлені завдання. Однак пропагандистські звитяги уже не могли запобігти неминучому краху Третього райху.

Людмила Рожкова (Суми)

Антисемітська пропаганда на сторінках підкупаційної преси Сумщини (1941–1943)

Вже через тиждень після захоплення Сум у жовтні 1941 р. вийшла газета «Сумський вісник» – орган міської управи. Незабаром з'явилися «Відродження» (Ромни), «Визволення» (Конотоп), «Лебединський вісник», «Голос Охтирщини», «Путивлянин», «Новий час» (Шостка). Усі газети, окрім «Путивлянина», друкувалися українською мовою. Одночасно з інформаційною преса виконувала й пропагандистську функцію. Нищівна критика більшовицької ідеології та політики радянської влади на сторінках газети поєднувалася з популяризацією основних положень нацистської теорії.

Чи не найголовнішу увагу у пресі було приділено нагнітання істерії «жидобільшовизму», а по суті – відвертому антисемітизму. У такий спосіб окупаційна адміністрація намагалася не лише сформувати відповідну громадську думку про євреїв, а й чинила морально-психологічний тиск на населення, готуючи його до «остаточного вирішення єврейського питання».